

ПАМ'ЯТІ КОЛЕГИ

---

14 травня 2010 року виповнилося б **75 років** відомому в Україні та в найближчих країнах (Росії, Білорусі, Польщі, Німеччині) Служителеві фразеологічної музи — докторові філологічних наук, професору **Вікторові Дмитровичу Ужченку**.

Він залишив для україністики понад 200 статей, монографії, словники, навчальні посібники з проблем української та східнослов'янської фразеології, з-поміж яких «Українська фразеологія» (1990, у співавторстві з Л. Г. Авксентьєвим), «Східноукраїнська фразеологія» (2003), «Фразеологія української мови» (2007, у співавторстві з Д. В. Ужченком), «Образи рідної мови» (1999), «Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу» (1997), «Фразеологічний словник української мови» (1998, у співавторстві з Д. В. Ужченком), «Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу» (2000, а далі ще видання до 2005 року, у співавторстві з Д. В. Ужченком), «Народження і життя фразеологізму» (1988), «Вивчення фразеології в середній школі» (1990) та ін.

Ці праці стали настільними не лише для фразеологів-україністів, але й усіх, кого цікавить народне образне Слово. Очевидно, не випадково назвав дослідник задуманий ним збірник матеріалів щорічних регіональних науково-практичних конференцій (відбуваються з 2002 року в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка) — «Образне слово Луганщини».

Науковий доробок Віктора Дмитровича у галузі фразеології тісно пов'язаний із зацікавленням автора питаннями лінгвостилістики.

По-перше, кандидатська дисертація В. Д. Ужченка «Фразеологія творів Остапа Вишні» (1973) стала трампліном у подальше поглиблене вивчення української фразеології. Спостереження над жаргівливо-іронічним обігруванням українських фразем у творах Остапа Вишні привели вченого до висновку, що стилістично оновлені в індивідуально-авторському вживанні фразеологізми — наслідок латентних образних і структурних ресурсів їхньої внутрішньої форми.

По-друге, філологічна скарбниця Віктора Дмитровича наповнювалася оригінальними науково-популярними дослідженнями, що друкувалися в журналі «Культура слова». Співпраця з редакційною колегією часопису почалася 1972-го року з публікації «Ні пуху ні пера» чи «ні пера, ні пуху»? (На матеріалі творів Остапа Вишні)» (Рідне слово. — 1972. — Вип. 6), далі були «Якому катюзі по заслугі?» (Культура слова. — 1980. — Вип. 18), «Далеко кущому до зайця!» (Культура слова. — 1987. — Вип. 32), «Тримати ніс за вітром» (Культура слова. — 1990. — Вип. 39), «Горобцю по коліна» (Культура слова. — 2003. — Вип. 63), «Фітонімні образи забуття» (Культура слова. — 2004. — Вип. 64).

Чим цікаві ці розвідки? Це оригінальні розповіді про народження і життя фразеологізмів. У науково-популярному викладі Професора Ужченка багатьом філологам, студентам, аспірантам відкрилися не лише таємниці етимології найпоширеніших фразеологічних одиниць, а й легкий, доступний, врівноважений, неквапливий стиль автора, його тонка філологічна спостережливність, увага до щонайменших деталей.

Із цих публікацій постали ідеї про те, що художній мікроконтекст — це одне з важливих джерел вивчення уснорозмовних варіантів фразеологічних одиниць, поширених в узусі; це сфера, в якій розкриваються складні механізми закономірних семантичних трансформацій усталених виразів або ж, навпаки, тих перетворень, яких зазнають компоненти вільних словосполучень у стереотипних умовах їх функціонування. Ще один важливий аспект у працях В. Д. Ужченка — постійне звертання автора до літературно-художніх джерел, що дає змогу пізнати етимологію фразеологізмів, історичний розвиток їхньої форми та змісту.

Із часом дослідницькі інтереси Фразеолога, так би мовити, ареалізувалися. Публікації в «Культурі слова» в 2000-х роках засвідчують увиразнений етнокультурний акцент у зібраних фразеологізмах із крайнього сходу України у зіставленні з відомостями про діалектне та уснорозмовне вживання аналогічних за семантикою висловів на Поліссі, Сумщині, Полтавщині тощо. Так, невтомне збирання живого матеріалу показувало усім, що зафіксована в академічному словнику одиниця в мовно-українському просторі має широке коло варіантів, відображає ареальну специфіку «кожної конкретної системи світорозуміння» (Ужченко В. «Горобцю по коліна» // Культура слова. — 2003. — Вип. 63. — С. 101).

Професор Ужченко заглибився в етнокультурний зміст українського фразеотворення та фразеосемантики, він детально вивчав динамічну взаємодію пісенно-народної та уснорозмовної фразеології, поєднаних певним семантико-тематичним мотивом, зокрема «мотивом забуття».

Щиро співчуваючи родині Віктора Дмитровича з приводу тяжкої втрати, переконані, що ні мохом, ні шипшиною, ні терном, ні типчиною, ні хмелем чи кропивою не заросте Ужченкова стежина в українському мовознавстві, бо він, самовіддано служачи Фразеології, так само натхненно й щиро працював у галузі історії мови, етимології, семантики, стилістики, концептології, культурології, когнітивістики. Названі напрямки сучасної лінгвоукраїністики органічно поєднано у започаткованому В. Д. Ужченком збірнику «Образне слово Луганщини» (Вип. 1-9), огляд випусків якого пропонуємо нашим читачам.

ПРО МОВНИЙ ОБРАЗ ЛУГАНЩИНИ

*Моя українська, рідна мово,
і слобідське в тобі влучне є слово.*

М. Чернявський

Навряд чи є в Україні ще такі видання, де б культура, історія малої батьківщини поставала в усьому розмаїтті саме завдяки уважному вивченню просторових особливостей мовотворчості

українського народу із опертям на методи лінгвостилістики, лінгвофольклористики, семантичного, культурологічного аналізу. Таким часописом — «Образне слово Луганщини» — може похвалитися Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, де цього року побачив світ вже його 10-й випуск. Започатковано ж «Образне слово..» 2002 року з ініціативи доктора філологічних наук, професора *Віктора Дмитровича Ужченка*. З «низького старту» — 66 публікацій у першому виданні, підготовлених викладачами, студентами, аспірантами тоді ще Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, а також вчителями та учнями усіх типів навчальних закладів Луганщини, — збірник після VIII Регіональної науково-практичної конференції 2009 року об'єднав уже 173 дослідника!

Це результат подвижницької праці великого патріота, невтомого ентузіаста-дослідника, ерудита, ратая на філологічній ниві, який завжди шукав собі роботу, — професора Ужченка. Він створив не просто школу ареальної фразеології та фразеографії, яку згоджувався назвати лише «шкілкою» (бо, з одного боку, бачив великі перспективи наукової роботи в цій галузі, а з іншого — прагнув зацікавити щонайширше коло наукової молоді, що зростала під його крилом, збиранням регіонального мовно-культурного матеріалу, залучити її до нелегкої роботи в лінгвістичних експедиціях, навчити чути в повсякденні оригінальне, своєрідне, слобожанське), а й сміливо вступив на стежку конкурування з авторитетним виданням «Культура слова».

Культура Луганщини у філологічно-мистецькому контексті

Через мову художніх творів — прозових та поетичних — дослідники репрезентують читачам специфіку мовомислення митців слова. З-поміж них — відомі в Україні члени Спілки письменників, лауреати премій, громадські діячі (Г. Гайворонська, В. Голобородько, Г. Довнар, А. Листопад, М. Малахута, І. Низовий, М. Ночовний, Г. Половинко, М. Руденко,

І. Савич, І. Світличний, М. Чернявський), а також малознані луганські, кремінські, сватівські, біловодські, краснолуцькі, северодонецькі, красноріченські тощо поети та прозаїки — вчителі, лікарі, журналісти, культурні діячі, будівельники (П. Біливода, Д. Боярчук, Ю. Єненко, В. Загора, Я. Кремінський, М. Куманець, Б. Кунченко, Т. Поляков, Л. Стрельников, В. Федорова та ін.), що являють читачеві свої почуття в українському художньому слові.

Який же цей поетичний, у широкому значенні цього слова, світ Луганщини?

Прості щирі рядки поезій луганців наповнені близькими кожному думками: про тяжке воєнне лихоліття, пов'язане з образами *скаженого пекла, скривавленої смерті* (Поляков Т.: *Образне слово Луганщини*. — 2002; далі — ОСЛ), *замінованого поля* (*по замінованих полях водила доля нас за руки* (Ночовний М.: ОСЛ. — 2009), журливого чекання, втіленого в асоціативно-образному зіставленні *журавлі — солдати* (М. Куманець: ОСЛ. — 2009); про родинні стосунки: *Онука на діда гляне — Від погляду дід молодіє* (М. Куманець: ОСЛ. — 2009), людську чуттєвість, сенс людського буття (*Все, що згадаю, пережите мною, Воно є частка мого життя* (В. Загора), долю національної мови (*Хто сказав, що тут нема, на Сході, / Мови української у нас?* (З. Воротинцева).

Поетичну мову луганців живить джерело народної словесності. Так, про мовотворчість П. Біливоди читаємо: «В одній лише його збірці поезій (на жаль, посмертній) «Ось така мені випала доля», виданій у Києві 1998 року, в 152 поезіях вжито більше 155 народних образних висловів, 59 — таких, що створені поетом на основі народних, і майже 100 крилатих слів і виразів, що їх виколисав неабиякий талант Петра Біливоди» (Павленко Ю. І. *Поезія, виколисана образним словом Луганщини // ОСЛ. — 2002. — С. 102*). Неможливо окреслити й мовостиль В. Голобородька, М. Ночовного, Г. Гайворонської без уваги до фольклорних образів (*Калиною розквітлою об Різдві ти повернувся, Василю, на Україну... (В. Голобородько); За лісом, за дубравкой сидить голуб з голубкой. У голуба золота головка, у голубки позолочена, чорним шовком заволочена. Коли б же мні сванечка такая, як голубочка тая, то б я їй діжу*

місив, то б я їй воду носив, то б я їй постільку слав і на руці спати клав (В. Голобородько); *із сердець волелюбних Дніпро витікає, де цвітуть, де чарують калина і ружа* (М. Ночовний); *Я повторюсь на цій землі Не подихом єдиним — У лебединому крилі Квітучої калини* (Г. Гайворонська).

Письменники Луганщини — це й словотворці, автори словесних новацій, з-поміж яких є складні слова (*весняно-дзвінкі* вірші, *полинно-гірка* стеблина (В. Писаренко), *прохолодно-вербова* рань (Л. Стрельник), *срібнодзвонила* роса (І. Низовий); прикладкові утворення (*терен-брат* (Г. Половинко), *Цілую вас, букви-подвижниці, за ту порятовану мить*) (Р. Лук'ячук), *А підлість-пані знов у пошані* (С. Сторожев), *Скрипаль-іронія* смичком леза торкнеться струн твого сухожилля (С. Жадан); префіксовані okazіональні слова — *напівправда, напівкохання, напівдруг, напіввіриш, напівмати, напівдитя, напівдоля*, пор.: *Отож коли згорю у боротьбі, Ви напівславу запишіть собі* (М. Руденко), *перетісно* думкам, *перестрашно* душі (Р. Лук'ячук); дієслівні okazіональні новотвори (*Так ніхто не кохав, Слово не видихав, Придінцеві вітри не бандуриш* (Г. Гайворонська), *О, моя Січ, курені та стани, де булавіють гетьмани* (П. Біливода), *А коники стригли тишу, небо зронилося зорями, земля пахла торішнім листям і молодою травою* (М. Ночовний); прислівникові новотвори (*Боюсь доторкнутися словом До всього, чим дихає серце, Коли на душі вечорово* *Й* коли воно радісно б'ється (В. Писаренко), *Мені думно, і сумно, і печально, і болять мені рани На братовім тілі...* (І. Низовий) (Кавун Н.В. Художні неологізми у творчості письменників Луганщини // ОСЛ. — 2003; Хандрамай О., Карлова Н. Багатокомпонетні метафори у «Цитатнику» старобільського письменника Сергія Жадана // ОСЛ. — 2009; Терновська Т. «Впівока, упівдумки, упівслова» (про лексичні okazіоналізми в поетичній мовотворчості І. Низового) // ОСЛ. — 2010).

У поезії луганців, як зауважують дослідники, оживає природа у двох своїх станах — весна та осінь (Гречаник І. Рідний край у творчості поетів Луганщини // ОСЛ. — 2003). Одним митцям вдається створити образи природи за допомогою епітетів-кологративів (*Жовте сонце, жовтий берег, Жовтий-жовтий* листя шерех, *А ріка ласкаво-синя — в ній відбилась вісь осіння,*

хмар прозорих безгоміння (М. Сарма-Соколовський)), прикладкових епітетів (*Щедрик-липень, жалільник наш і годувальник* (І. Низовий)), інші звертаються до характерної метафорики й ритмомелодики (*Кину все. Поїду в гості в ліс, Де живе чарівна казка — осінь!* (Г. Гайворонська); *Від весни і до пізньої осені, / поки остання квітка не відцвіте у городчику, / перемальовує квіти на вінок дівочий, / літо влітає квітами у вінок, / летіння літа зупиняє пензликом* (В. Голобородько).

Є у дослідників улюблені поети, яким присвячено низку науково-популярних есе, спостережень. З-поміж них — Ганна Гайворонська. Одні бачать особливу милозвучність її поетичного слова, яка налаштовує на сприйняття певних психічних станів ліричного героя, як-от у рядках: *Вибухають століття громами, Виростає трава з небуття. Ми крутими йдемо берегами Неспокійного дива — життя; Я настрою душу на дощі, Возвеличусь мудро осокором. Ой, нескоро, матінко, нескоро Журавлі знайдуть ключі; Голубила б, аж голубила* (Нікітіна І. О. Засоби милозвучності в образному слові Ганни Гайворонської // *ОСЛ*. — 2002. — С. 100). Інші ж у поетичних рядках прочитують певну культурну інформацію, естетику, емоційне осмислення складних порухів людської душі (Лук'янченко О. Г. Виховний потенціал уроків української мови // *ОСЛ*. — 2003). У запропонованому мовному матеріалі сконцентровано глибоке філософське осмислення буття, де що оголене «я» поетеси, що промовляє наскрізними словами — *душа, совість, серце, життя, любов, Україна, сонце* (пор. Бойцун І. Міфологема сонця в поезії Ганни Гайворонської «Піду вглиб сонця» // *ОСЛ*. — 2006; Ворона І., Кравченко М. Лінгвістичний аналіз поезії Ганни Гайворонської «Не сумуй» // *ОСЛ*. — 2008; Шутова Л. Образний світ Ганни Гайворонської // *ОСЛ*. — 2008; Ніколаєнко М. Стилістичні засоби в поезіях Ганни Гайворонської // *ОСЛ*. — 2009). Інструмент словесного образу Ганни Гайворонської — метафора, що постає у центрі певної строфи, утримує думку: *Піду вглиб сонця, як навчала мати, Щоби висвячувати душі і левади; Задзвеню, як натягнута линва, Наче совість в сьогоднішній день; Я була Вкраїною, Піснею жива, Мрійною долиною, Що ростить слова; Не зрадь себе./ Не зрадь своїх доріг./ Життя твоє у Всесвіті єдине —/ Очима зір, ледь вийдеш за поріг./ Вдивляється у душу/ Україна.*

Метафоричний образ нерідко має народнопоетичну, етнонаціональну основу: *Місяць-дзвін служив всенощну — Срібло сипалось до ніг. На святого Маковія Мак святився вздовж доріг. Сонно-сонно айстри білі Позіхали в синяву, Просипались маки спілі У прив'ялену траву.*

Поетесі близький образ малої батьківщини, який номінують словосполучення *невідоме село, батьківське село, маленька хата, мазанка в селі: І вірить людство в щастя без біди, І світяться життям маленькі хати; Раз на сто літ народжує поета В якомусь невідомому селі; Не відривайтеся, люди, від землі, Злітаючи ліфтами в хмарочоси, Не відіурайтеся мазанок в селі, Які ваш рід у пеленах виносить.*

Дослідники ідіостилію Івана Світличного, поета-дисидента, поета-борця, який належить до плеяди шістдесятників, виокремлюють характерні ознаки його мовомислення. Тюремна поезія І. Світличного сповнена трагічних мотивів, пронизана стилістикою контрасту, гіркою іронією. Свій протест проти тоталітарного режиму, ставлення до сталінських порядків він виражає через трансформацію традиційно позитивних, установлених поетичних фразем-афоризмів, наприклад, Тичининого *вітер з України (Вітер з України! Чортів проклятий вітер! Скільки перетроцює ти? Скільки перекосив? — уособлення геноциду проти українського народу; Вітер з України! Дай мені щирю правду. Хто тебе, вітре, з'яловив? Хто здичавів тебе? — символ національної потужності і повноцінності)* (Віноградова Н. О. Зображення сталінського терору в поемі «Курбас» // ОСЛ. — 2003). Одні з наскрізних мовообразів І. Світличного — *душа розпластана, зневажена* (Дзюба А. Г. Тема людської гідності у творчості Івана Світличного // ОСЛ. — 2003). Поет відстоює думку про творчу індивідуальність митця в національній культурі, найвиразніше ословлену в таких рядках: *Світ Калинцевих візій-див, Драчеві клетоти і хмелі, Рій Вінграновських інвектив, Чаклунство Ліни, невеселі Голобородькові настелі І Стусів бас-речитатив.*

В'язнична лірика — складник творчого доробку Івана Савича, поета, прозаїка, перекладача. Трагізм екзистенції ліричного героя, скутої тюремним побутом, утілює міфічний образ *ночі, іскри, вогню, як-от: Проклята ніч, тобі кінця нема,/ Скувала*

ти мої думки і мрії.../ Безвихідна, як горе, як тюрма./ Мені, здається, я вже й не людина,/ Що змерк, погас навіки погляд мій,/ Що став я ночі вічної частина...; Не погасаючи, в душі моїй/ Горять рожеві іскорки надій./ О, розгоріться, іскорки малі,/ Вогнем великим у життєвім горні! Без вас нежить людині на землі,/ Без вас засохнуть ріки животворні буття людського (Калина Н. Екзистенційні мотиви лірики Івана Савича // ОСЛ. — 2009).

А хіба можна уявити мовно-літературний процес Луганщини без імен Бориса Грінченка, Володимира Сосюри, Григора Тютюнника, Микити Чернявського, Василя Голобородька?

Важливо не лише те, як і які тексти цих митців використовуються на уроках української мови (пор. ОСЛ. — 2003), але й те, який комплекс мовних засобів співвідносний із їхньою мовотворчістю (Сич Г. О. Особливості вживання літературних засобів у творах письменників нашого краю // ОСЛ. — 2003), який троп стає визначальним для характеристики стилю письменника (Вороніна Ю. Метафора у творчості Петра Біливоди // ОСЛ. — 2008). Не можна оминати публікацію про порівняння у ліриці В. Сосюри (Скоробогатько Н. О., Терновська Т. П. Об'єкти порівняння в ліриці Володимира Сосюри як засіб відтворення синкретичної свідомості поета // ОСЛ. — 2003), з якої дізнаємося, що для емоційного, ніжного, тонкого лірика-генія ХХ ст. характерні порівняльні конструкції з традиційними та індивідуально-авторськими компонентами *пісня, весна, зоря, сонце, любов, душа, очі*, назвами птахів, квітів, напоїв, фруктів тощо: *Калина цвіте над водою, і небо над нею сія, як пісня моя над тобою...; Ти, кохана, як сонце, що встало з туману; Ми з тобою одні. Ми у полі одні. Ти стоїш перед мене, як вечір; Зацвіли ромашки десь на горизонті, й пахнуть поцілунки, як китайський чай*. Науково виважена, інформативна розвідка про колірні епітети в мові поета (Шутова Л. І. Кольори в художній мові Володимира Сосюри // ОСЛ. — 2003), з-поміж яких найчастотніші *золотий, синій, голубий, жовтий, чорний*. Виділили дослідники й певні наскрізні символи, як-от символ *птаха* у поезіях В. Голобородька (Шидловська О. С. Символ птаха у поезії Василя Голобородька // ОСЛ. — 2003. — С. 211-214).

Прозове слово Б. Грінченка — джерело осмислення фольклорно-етнографічних елементів у ньому (Боталова Т., Кравченко М. Фольклорно-етнографічні елементи в оповіданнях Бориса Грінченка як засіб відродження народної моралі // ОСЛ; Обухова І. Багатство народної мови у творах Б. Грінченка // ОСЛ. — 2009), зокрема символічні номінації *верба, калина* (*А зустрінеться з їм під вербою зеленою... ніч їм мала, не наговориться, не намилиється; І вона плакала та обнімала червону калину, поливала її землю своїми слізьми; і нахилила тоді до неї калинонька свої віти, і здавалося дівчині, що то мати рідна руки до неї простягає...*), елементів народної мови, з-поміж яких побутовизми (Кравченко М. Образотворча мотивація назв побутових реалій у художніх творах Бориса Грінченка // ОСЛ. — 2010).

У прозі М. Чернявського лінгвостилісти звертають увагу на особливості характеротворення, зокрема описи очей, голосу, побудовані на порівняннях: *Шкурка боязко щулиться за ними, кліпає безбровими очинями-гудзиками; Голос баби Векли, як шелестіння осіннього листу, висушеного, витіпаного вітрами* (Манич Н. Опис очей і голосу персонажа як засіб характеротворення в художніх творах Микити Чернявського // ОСЛ. — 2009).

У мові прози Григора Тютюнника дослідники фіксують східноукраїнські сегменти розмовно-побутової реальності — елементи суржику (Бибик С. // ОСЛ. — 2010), виокремлюють авторські епітети, зокрема білий, чорний та червоний кольори як компоненти психологічного портрета (Самісенко А. // ОСЛ. — 2010.)

Мовотворчість В. Голобородька оцінено як складний феномен національної культури, що виріс із джерел міфічного та праукраїнського світогляду, пор.: *Вівсянко, вівсянко,/ ти — пташка, яка збирає насіння трав, тому/ ти — вівсянка;/ ти — найжовтіша з усіх вівсянок,/ ти вівсянка жовтобрюшка:/ для тих, хто каже, що бачить твоє/ жовте брошко* (Демченко Л. Міфопоезія як чинник активізації первинної свідомості (на матеріалі поезії Василя Голобородька «Вівсяночка, вівсяночка.») // ОСЛ. — 2008); Бугайова Н. Голобородькові слова у вишиваних сорочках // ОСЛ. — 2009).

За матеріалами збірника «Образне слово Луганщини» можна простежити й регіональні особливості національного простору, що втілено в тих чи тих мовообразах донбаського ландшафту (*стен, гори, круча, ліс, терикон*), природних ресурсів (*Донець, вугілля, ковила, чебрець, полин, абрикоси, вишні*): *Я бачу вас, рідні гори! Внизу Донець в лісах блищить* (М. Чернявський); *.. підперезана, мов поясом, Дінцем* (Г. Гайворонська); *Краю мій Слов'яносербський, Ця земля на узбережжі синьоокого Дінця* (Л. Лисицька); *Мозолі шахтарської землі — Терикони в сивій ковилі Втомлено бугряться і димлять; Мозолі Донбасові болять* (І. Низовий); *Вугілля чорне, наче чорнозем, З ним щирій ти, як пісня солов'я!* (М. Малахута); *Моя Луганщино! І мідна, й вугільна На териконах часу сивизна* (Г. Гайворонська) (ОСЛ. — 2003), особливостей географічного розташування (*Луганщино! Світанок України!* (Г. Гайворонська).

Письменники Наддінців'я, за спостереженнями дослідників художньої мови, бачать свій край у *неосяжній, прозоро-гордій, біло-голубій, сонячній блакиті, голубіні безкрайї* (Кунченко Б. // ОСЛ. — 2002) (пригадаймо ще Сосюрине *голубінь легкокрила*). Епітет *голубий* та його контекстуальні відповідники взаємодіють із лексикою із семою 'освітленість' — *сріблясте* суцвіття вербове, *світлий* день, *світлий* небосхил, струни сердець *срібноголосі* (Кунченко Б.: Там само), створюючи загалом позитивно оцінний образ. Для мовостилю луганців концептуально наповненим є образ *сонця*: *Луганці — діти світла і весни, Нехай цвітуть у душах сонце-квіти* (Г. Гайворонська); *А в чистім небі сонечко налите Сміялося лукаве і ясне* (Г. Половинко); *Я спитав у щуки, яка хотіла проковтнути сонце* (В. Голобородько) (Черненко Г. Язичницький голос: концепт «сонце» у творчості луганських поетів // ОСЛ. — 2009).

Гра епітетів-кolorативів створює узагальнений просторовий образ Батьківщини-України у поезії А. Листопад: *Синє небо, синє море, сині очі.../ І така пшенично-золота земля.../ Серце в інший колір вірити не хоче,/ Бо ніде нема такого журавля./ Синя стрічка, синя річка, сині гори.../ Жовтий сонях, жовта осінь. У гаях!/ Як душа в тих кольорах собі говорить./ Як їх розуміє наш Чумацький Шлях!/ Золота ікона./ Золоті Стожари./ І така вічно голуба блакить./ Україно, вибрала*

колись недаром/ Синьо-жовту фану./ В найдорожчу мить!
(Літвінова М. Образні засоби в поезії А. Листопад «Синьо-жовта фана» // ОСЛ. — 2008. — С. 126).

Живе в поезії луганців і пам'ять про давню історію, втілену колись у «Слові о полку Ігоревім» (Пінчук Т. С. Ремінісценції зі «Слова о полку Ігоревім» у поезії Г. Половинка // ОСЛ. — 2003; Терновська Т. П. Лінгвостилістичний аналіз поезії Г. Половинки «Богатирські шоломи» // ОСЛ. — 2002). У творах Григорія Половинки постає образ Сіверського Дінця, Дикого Поля як місця історичних подій 1185 року, полків Ігоря, половців, що «гойдаються в траві будяками синьо й чорноброво», «стали борами», місця плачу Ярославни («на вежі важезній, на бурій будівлі»), самотньо втілених у картинних описах (*Той Ігор. І ті вершники. І стяги; Ковил і пил, і сторожкі турпани, і крик дрофи, і вицвілий курай, і стоптані копитами кургани*).

Не в'яне й образ *слова* в ліриці луганців, доля яких — це синонім життя, молитви, присяги, мудрого духу. Про це узагальнено висловився М. Руденко: «Безсмертя нації — у слові. / А слово — Бог земних віків» (див. Калашник В. Образ слова в ліриці Миколи Руденка // ОСЛ. — 2010).

Ареальна східноукраїнська фразеологія

Частина проблем, які розв'язують дописувачі «Образного слова Луганщини», — конкретний вияв культурно-національної фразеологічної картини світу окремого регіону. За узагальненням В. Д. Ужченка, семантично-образний діапазон фразеологізмів Луганщини відбиває: 1) повсякденний побут мешканців області (*зеленку купувати* 'потерпати від холоду'); 2) народні звичаї і вірування (*як папороть зацвіте* 'ніколи'); 3) місцеві реалії (*пора в Алмазну* 'дурень'); 4) обряди (*ловити курей* 'на другий день весілля ходити по хатах та ловити курей'); 5) прикмети (*риба наснилася* 'вагітність'); 6) професійна мова та жаргон гірників (*Шубін образився* 'викид газу в шахті'; *п'їти до Шубіна на чарку* 'убезпечити себе в шахті') (Ужченко В. Д. Духовно-фразеологічні виміри слов Луганщини // ОСЛ. — 2002).

Статті-тези «Образного слова...» містять такий матеріал, підготовлений здебільшого під керівництвом В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, К. Д. Глуховцевої, що створює поетапно, рік за роком ареальну фразеологічну картину світу українського континууму. Це відображає потужне прагнення будителя, інтенсифікатора цього напрямку лінгвістичних досліджень на східнослобожанських та східностепових теренах в останні десятиліття ХХ ст. Віктора Дмитровича Ужченка, який прагнув *вписати зібраний мовний матеріал до фразеологічного поля всеслов'янських однорідних мовних об'єднань, виявивши ступінь і характер інтеграції/диференціації ареальних фразеологічних систем у когнітивно-контрастивному висвітленні, дослідивши зв'язки між матеріальним світом і духовною культурою* (пор. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія. — Луганськ, 2003. — С. 318).

Ті, кого Віктор Дмитрович зацікавив фразеологічною ареалогією, вивчали поширені сталі вислови того чи того населеного пункту — Старобільська, сіл Троїцького, Білокуракинського, Перевальського, Антрацитівського районів, Сватівщини та ін., що частково представлено широкому загалові у вигляді лексикографічних описів: «Матеріали до фразеологічного словника с. Вівчарове Троїцького району Луганської області» (Жиліна Н., 2001), «Диференційний словник ареальних фразеологізмів міста Сватового» (Шаповалова Л.) (детальніше див. ОСЛ. — 2003. — С. 13), «Збірка діалектних слів та діалектних фразеологізмів с. Бобрикове Антрацитівського району Луганської області» (Нагібіна Л.) (ОСЛ. — 2006).

Лексикографічну мету, хоч і не основну, ставив перед своїми учнями В. Д. Ужченко. Якщо для одних дослідників це був метод наукового опрацювання експериментального матеріалу, то інші до цього підходили із серйозними методологічними засадами. Так, зібраний матеріал ретельно систематизовано й представлено науковій громадськості як лексикографічні праці «Словник зоофразеологізмів східнослобожанських і степових говірок Донбасу» (додаток до дисертації Д. Ужченка, 910 висловів), «Фразеологічний словник сходу України» (додаток до дисертації Р. Міняйла, 775 висловів).

В. Д. Ужченко дбав про узагальнену репрезентацію культурологічно-фразеологічної інформації Сходу України в науково-популярному виданні «Образне слово Луганщини», розпочавши укладання та постійне перевидання з поповненням реєстру «Фразеологічного словника східнословобжанських і степових говірок Донбасу» (детальніше див. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеографія // ОСЛ. — 2003).

Чимало праці покладено на опрацювання: а) побутових виразів-евфемізмів; б) фітоевфемізмів; в) фразеологічних локальних перифразів; г) фразеологізмів із виразним пейоративним забарвленням — лайок; г) власних назв як компонентів фразеологічних одиниць; д) фітонімів — компонентів фразеологізмів; е) зоофразеологізмів; ж) орнітовиразів; з) фразем із кольороназвами; и) фразеологізмів на позначення зовнішнього вигляду людини; к) фразеологізмів на позначення екзистенції людини; л) фразеологізмів на позначення інтелекту людини; м) сакральних фразеологічних формул-побажань.

Натхненник дослідницької школи східноукраїнської фразеології скеровував науково-пошукову роботу філологів на аналіз образної системи, втіленої у сталих виразах, розкриття потужного символічного наповнення концептів, співвідношення у них лінгвального та екстралінгвального, знання про світ, вертикальний культурно-національний контекст.

Дослідників цікавить широта процесів метафоричного переосмислення компонентів словосполучень, їх закріплення за ситуаціями-прототипами, що спричинює фразеотворення.

Мовообрази рідного краю в етнокультурі

Авторів «Образного слова..» приваблюють різні вияви духовної культури луганців, відображення у мові як стрижні культури народних вірувань міфології. Отже, лінгвоетнокультурний аспект збірника — один із визначальних.

Прикметно, що увагу вчителів, аспіратів, магістрантів, викладачів, студентів, учнів привертає обряд весілля. З ним пов'язані лінгвокультурологічні розвідки про ритуал *забиван-*

ня кілка, обсіпання молодих, відмовляння сватачам, виражений у характерній фразеології та її варіантах, вербалізований у відповідній етнолексиці (*молода, дівка, парубок*).

Частина ареального обрядового матеріалу Лугащини опрацьовується лише в культурологічному аспекті — передвесільні обряди, сватання, переховування нареченої, замовляння.

Для популяризації національно-культурної інформації важливі есе про концепт *калина* в українській етнокulturі (Двуличанська О. // ОСЛ. — 2008), про концепт *журавель* в українських легендах та переказах (Лаврова О. // ОСЛ. — 2009), а також про концепт *хата* в українських східнословобожанських говірках (Дудка І. // ОСЛ. — 2010).

Назвам народних ігор, культурологічному наповненню їхньої внутрішньої форми, вербальному супроводу того чи того ігрового сюжету присвячує ряд розвідок Г. К. Барилова.

Діалектна лексика Луганщини

Дослідники усної розмовної мови Луганщини свідомі того, що в говірковій мові заховані багатющі розсипи народних слів, фразеологізмів. Тут важливо показати життя слова не за принципом правильно / неправильно, а виявити його українознавчу суть у варійованому національномовному просторі. Чимало науково-популярних есе присвячено функціонуванню у говірках Сходу України емоційно-експресивних слів та виразів (Нагнибіда Л. Д. // ОСЛ. — 2002), дослідженню діалектної ономастичної лексики, зокрема зоонімів (Попова О. // ОСЛ. — 2006), вивченню мовної особистості сучасного діалектоносія (Демчик І. // ОСЛ. — 2008) тощо.

Не обійшли в «Образному слові..» й **ономастичних досліджень**, з-поміж яких об'єктом вивчення стали сучасні антропоніми — прізвиська, прізвища, ергоніми Луганська, історія власних назв — топонімів Луганська.

Мова луганців з погляду **соціолінгвістики** також привертає увагу дослідників. Вони вивчають студентський жаргон, комп'ютерний сленг, що поставлені у контекст молодіжної мовної та соціокультури. Прочитаємо у збірниках і про вплив моло-

діжного жаргону на соціум. В аспекті соціолектів розглядають дослідники професійну та виробничу мову регіону, зокрема жаргон шахтарів (Стешенко Д. // ОСЛ. — 2009; Д'якова Т. // ОСЛ. — 2010).

Нині читачі тримають у руках вже 10-й випуск «Образного слова Луганщини», відбулася вкотре регіональна конференція, наповнена теплотою вдячності Учителеві Віктору Дмитровичу Ужченку. Це засвідчили віршовані рядки Н. Скоробагатько, побудовані на грі фразеологізмами:

*Переможець в науці, переможець в житті,
Наче той корабель, Віктор плавав знаннями.
Відкрив ареальні специфічні світи,
Тут йому помагали слобожанські мовляни.
Не вилежував боки, мух він не рахував,
З'їв собаку на семах, концепті...
Світлу голову, лій під чуприною мав
Віктор Дмитрович завжди із нами у серці...*

Цими рядками завершуємо огляд науково-популярного видання «Образне слово Луганщини» й висловлюємо сподівання, що учні, наступники професора В.Д. Ужченка продовжать його справу, а ця рецензія допоможе поширити творчу ідею про дослідження мови свого регіону на різностильових текстах, з урахуванням щонайширшого кола реалізацій національної мови, щоб її підхопили науковці інших вищих навчальних закладів України.

Світлана Бибик